नामकरण न॰ नाम्नः करणं यत्र। संस्कारभेदे तत्र तत्कालादिनिरूपणं ज्यो॰ त॰ यथा "एकादशे द्वादशे वाऽहनि पिता नाम कुर्यादिति" स्मृतिः। एकादशे इति कल्पः कल्पः "समर्थस्य लेपायोगादिति" न्यायात् एतच्च परपरप्रशस्ततरतमकालोदितकर्मेतरकर्मपरम्। गोभिलः "जननाद्दशरात्रे व्युष्टे शतरात्रे संवत्सरे वा नामधेयकरणमिति"। व्युष्टे गते। गर्गः "आदौ घोषवदक्षरं यत्रस्यान्मध्ये पुनः स्यादपवेदन्ते दीर्घविसर्जनीयरहितं नाम प्रयत्नात् कृतम्"। "कृते तिथिकरान्विशौम्यदस्रभे चित्रानुराधोत्तरे पौष्णे वादितिरोहिणीषु शुभकृत् पुंसां समैरक्षरैः" दीपिकाक्षरसात् स्वातीशतभिषाश्रवणा अत्र ग्राह्याः। गोभिलसम्मतं पूर्वार्द्धम् देवनामकम्" तेन नारायणजनार्दनादि नाम कुर्यात्। यत्तु नामकरणम् कुलदेवतानक्षत्रानिसम्बन्धं पिता नाम कुर्यादन्यो वा कुलवृद्धः" इति कल्पतरुधृतशङ्खलिखितवचनेनाभिजादनीयं नामधेयं कल्पयित्वा "देवताश्रयं नक्षत्राश्रयं गोत्राश्रयमन्यं वम्" इति गोभिलस्तेषोपनयनकाले च नक्षत्राभिसम्बन्धेन नामाधिधानं तत् शतपदब्राह्मणानुसारात् स्वनक्षत्रपदानुसारात् श्रेयम्। पाश्चात्यानां तथैव व्यवहारः। यत्र तु न तथा कृतम्। तत्र नामाक्षरानुसारनक्षत्रादपि फलं श्रेयम्। अत्र कुलवृद्ध इति दर्शनात् संस्कारान्तरे तथैव व्यवहारः। मनुः "स्त्रीणां सुखोद्यमक्रूरं विस्पष्टार्थं मनोहरम्। मङ्गल्यं दीर्घवर्णान्तमाशीर्वादाभिधानवत्"। गोभिलः "अयुग्दान्तं स्त्रीणामिति"। यथा यशोदा वसुदेवेत्यादि। नारायणपद्धतौ। "नामकरणं स्थिरलग्ने केन्द्रपञ्चनवमस्थितसौम्ये। लग्नायषष्ठसमधिष्ठितपापे जीवशुक्रयुतिसौम्यदिनेषु" ज्यो॰ त॰। विष्णुपु॰ "ततश्च नाम कुर्वीत पितैव दशमेऽहनि। देवपूर्वं नराख्यं हि शर्मवर्मादिसंयुतम्" इति। नरमाचष्टे इति नराख्यं नरनाम देवात् पूर्वं तच्च विशिष्टं शर्मयुतम्। "शर्मा देवश्च विप्रस्य वर्मा त्राता च भूभुजः। भूतिर्गुप्तश्च वैश्यस्य दासः शूद्रस्य कारयेत्" इति यमवचने शब्दयोपलक्षणे: "शर्मान्तं ब्राह्मणस्य स्यात्" इति शातातपीयेन शर्मान्तता च। गोभिलः "अयुग्दान्तं स्त्रीणाम्। अयुग्माक्षरं दान्तं यथा यशोदा इत्यादि। "देवं गुरुं गुरुस्थानं क्षेत्रं क्षेत्राधिदेवताम् सिद्धं सिद्धाधिकारांश्च त्रीपूर्वं वदेदीरयेत्" इति राघवभट्टधृतप्रसोनसारदर्शनात् स्वर्णनाभित्यादिना सिद्धः अधिकारी येषां मन्त्राणामित्यनेन जीवतां श्रीशब्दादित्वं नाम्नो न मृतानां तथेति शिष्टाचारः" संस्कारत॰। अत्र महाभाष्यं यथा दशम्यां यात्रिकाः पठन्ति। "दशम्युत्तरकालं पुत्रस्य जातस्य नाम विदध्यात् घोषवदाद्यन्तरन्तस्थमहद्वं त्रिपुरुषानुक्रमनरप्रतिष्ठितं तद्धि प्रतिष्ठितमं भवति द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा नाम "कृतं कुर्यात्तद्धितमिति"। नचान्तरेण व्याकरणं कृतस्तद्धिता वा यस्या विज्ञातुमिति"। "दशम्या उत्तर इति पञ्चमीति योगविभागात् समासः। ततः कालशब्देन बहुलोक्तिः क्रियाविशेषणं चैतत्। दशदिनान्यायौचं भवतीति दशम्युत्तरकालमित्युक्तम्। यदपि गृह्यकाराः पठन्ति दशम्यां पुत्रस्येति तैरपि दशम्यामिति सामीपिकमधिकरणं व्याख्येयम्। घोषवन्तो ये वर्णाः शिक्षायां प्रदर्शितास्तदादि। अन्तरन्तस्थमिति। मध्ये यरलवा यस्य तदित्यर्थः। त्रिपुरुषानुक्रमिति। नामकरणे योऽधिकारी पिता तस्य ये त्रयः पुरुषास्तानानुक्रायत्यभिधत्त इति त्रिपुरुषानुक्रम् अन्येषामपि दृश्यत इति दीर्घ" इति कैयटः।

नामग्राह त्रि॰ नाम-गृह्णाति ग्रह-अण् उप॰स॰। १नामग्राहके। भावे घञ्। २नामग्रहणे पु॰ "दैवेनसात् पितृत्रात् नामग्राहात्" ऋ॰१०।११२।

नामग्राहम् अव्य॰ नाम+ग्रह-"नाम्न्यादिशिग्रहोः" पा॰ णमुल्। नाम गृहीत्वेत्यर्थे "नामग्राहमरोदीत् स्वा भ्रातरौ रावणान्तिके" भट्टिः "नामग्रहणविशिष्टस्य रोदनक्रियाया व्याप्तुमिष्टत्वाद्द्वितीयेह सकर्मकः" जयम॰।

नामद्वादशी स्त्री द्वयोर्दशानां समाहारः द्वादशी द्वि॰। १गौर्य्यादिनाम्नां २द्वादशके तन्नाम्ना देव्युद्देश्यकव्रतभेदे च तानि नामानि च "गौरी काली उमा भद्रा दुर्गा कान्तिः सरस्वती। मङ्गला वैष्णवी लक्ष्मीः शिवा नारायणी क्रमात्। मार्गशीर्षादिमासेषु पूर्वोक्तं लभते फलम्" देवीपु॰। पूर्वोक्तं फलं मार्गादिद्वादशमासेषु कृष्णाष्टमीव्रतफलम्।

नामधातु पु॰ नामपूर्वको धातुः। सुबन्तनामप्रकृतिके प्रत्ययान्तधातुभेदे पुत्रकाम्यादौ धातौ आत्मनः पुत्रमिच्छतीति वाक्ये द्वितीयान्तपुत्रनाम्नः काम्यच् तत्परे विभक्तिलोपे तदन्तस्य प्रत्ययान्तत्वात् धातुसंज्ञा।

नामधारक त्रि॰ नाममात्रं धरति न तदर्थं करोति धृ-ण्वुल्। नाममात्रधारके विहितक्रियावर्जिते विप्रादौ "अत ऊर्द्ध्वं तु ये विप्राः केवलं नामधारकाः। परिवर्त्य